

” Косенко Ю., Бобер А. Адаптація та модифікація навчання учнів з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзивного класу. *Освіта. Інноватика. Практика*, 2024. Том 12, № 10. С. 27-34. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i10-004>.

Kosenko Yu., Bober A. Adaptatsiia ta modyfikatsiia navchannia uchniv z intelektualnymy porushenniamy v umovakh inkluzyvnoho klasu [Adaptation and modification of the education of students with intellectual disabilities in the conditions of the inclusive class]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka - Education. Innovation. Practice*, 2024. Vol. 12, No 10. S. 27-34. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i10-004>.

УДК 376.42

DOI: 10.31110/2616-650X-vol12i10-004

Юрій КОСЕНКО

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, Україна
<https://orcid.org/0000-0003-2723-2031>
kosenko75@gmail.com

Анна БОБЕР

Комунальна установа «Третій інклюзивно-ресурсний центр»
Житомирської міської ради, Україна
<https://orcid.org/0000-0001-9349-5388>
annaivankabober7@gmail.com

АДАПТАЦІЯ ТА МОДИФІКАЦІЯ НАВЧАННЯ УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ

Анотація. У статті висвітлено питання адаптації та модифікації навчального процесу учнів з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзивного класу. Розкрито поняття «адаптація» та «модифікація», наголошено на специфіці психічного розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями. Підкреслено необхідність використання при адаптації навчання учнів означеної категорії в інклюзивному класі додаткових засобів і обладнання, ефективних методів і засобів формування теоретичних знань і практичних умінь. Наведено приклади дієвої адаптації навчального процесу учнів з порушеннями інтелекту в умовах інклюзії (застосування актуальних компонентів уроків для цієї категорії дітей, зміна видів навчальної діяльності, застосування фізкультпауз, поділ об'ємного матеріалу на менші складові, звернення до життєвого досвіду школярів, використання наочних посібників, орієнтація на практичну діяльність тощо). Наголошено на важливій ролі асистента вчителя в особистісному розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями, створенні умов для соціалізації таких осіб. Розкрито авторське бачення модифікації навчання учнів з інтелектуальними порушеннями в умовах освітньої інклюзії. Наведено приклади модифікації навчального процесу для дітей означеної категорії (зміна модельних навчальних програм, скорочення змісту теоретичного матеріалу, який необхідно засвоїти дитині, врахування індивідуальних можливостей кожного учня, використання індивідуального підходу, збільшення часу на виконання завдань, використання додаткових засобів і матеріалів, систематичне повторення вивченого матеріалу тощо). Здійснено аналіз модельних навчальних програм (на прикладі курсу «Історія України» для 7 класу) для закладів загальної середньої освіти та спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку. Визначено спільні риси та відмінності. На прикладі визначених критеріїв («знання хронологічних дат», «володіння історичними поняттями», «робота з історичною картою» та «виконання індивідуальних письмових завдань») проведено порівняння вказаних модельних навчальних програм та запропоновано шляхи модифікації навчання учнів з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному класі.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами; діти з інтелектуальними порушеннями; проектувальна компетентність педагогічних працівників; індивідуальна освітня траєкторія; адаптація; модифікація; інклюзивне навчання.

Yurii KOSENKO

Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-2723-2031>
kosenko75@gmail.com

Anna BOBER

Communal institution «Third Inclusive Resource Center»
Zhytomyr City Council, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-9349-5388>
annaivankabober7@gmail.com

ADAPTATION AND MODIFICATION OF THE EDUCATION OF STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES IN THE CONDITIONS OF THE INCLUSIVE CLASS

Abstract. The article highlights the issue of adaptation and modification of the educational process of students with intellectual disabilities in the conditions of an inclusive class. The concept of «adaptation» and «modification» is revealed, and the specifics of the mental development of children with intellectual disabilities are emphasized. The necessity of using additional means and equipment, effective methods, and forms of formation of theoretical knowledge and practical skills in adapting the education of students of the specified category in the inclusive class is emphasized. Examples of effective adaptation of the educational process of students with intellectual disabilities in conditions of inclusion are given (application of relevant components of lessons for this category of children, change of types of educational activities, use of physical education breaks, division of voluminous material into smaller components, reference to the life experience of schoolchildren, use of visual aids, orientation to practical activities, etc.). The important role of a teacher's assistant in the personal development of a child with intellectual disabilities, creating conditions for the socialization of such persons, is emphasized. The author's vision

of modifying the education of students with intellectual disabilities in the conditions of educational inclusion is revealed. Examples of modification of the educational process for children of the specified category are given (change of model curricula, reduction of the content of theoretical material that the child needs to learn, taking into account the individual capabilities of each student, using an individual approach, increasing the time for completing tasks, using additional tools and materials, systematic repetition of what has been learned material, etc.). An analysis of model curricula (on the example of the «History of Ukraine» course for the 7th grade) for institutions of general secondary education and special institutions of general secondary education for children with intellectual disabilities was carried out. Common features and differences are identified. On the example of the specified criteria («knowledge of chronological dates,» «mastery of historical concepts,» «working with a historical map,» and «fulfillment of individual written tasks»), a comparison of the specified model curricula was made. Ways of modifying the education of students with intellectual disabilities in an inclusive class were proposed.

Keywords: children with special educational needs; children with intellectual disabilities; design competence of teaching staff; individual educational trajectory; adaptation; modification; inclusive education.

Постановка проблеми. Стан загальної та спеціальної освіти на сучасному етапі розвитку країни характеризується як всебічна інтеграція й створення на цій основі можливості навчання дітей із особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти разом із нормотиповими однолітками. Організація інклюзивного освітнього середовища передбачає створення сукупності умов, способів і засобів для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей [2]. За статистичними даними Міністерства охорони здоров'я України станом на 2023 рік у державі налічується більше 157 тисяч дітей з інвалідністю. У цілому в Україні близько 2,7 мільйонам осіб встановлено інвалідність, що складає 6 % населення країни [12]. Згідно аналітичної довідки ООН «Про інвалідність» реальні цифри в Україні є значно вищими й наближаються до міжнародних показників частки осіб з інвалідністю на рівні 15 % [1].

Серед учнів із особливими освітніми потребами значну кількість складають діти з інтелектуальними порушеннями, які навчаються в інклюзивних класах і потребують створення максимально сприятливого середовища для розвитку їх потенціалу в умовах закладу загальної середньої освіти. Навчання таких школярів поруч із нормотиповими однокласниками потребує сформованості відповідних компетентностей у педагогічного персоналу, до яких, без сумніву, належить вміння адаптувати навчальний процес або модифікувати навчальні програми та матеріали відповідно до індивідуальних пізнавальних і психофізичних можливостей кожного школяра з інтелектуальними порушеннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У низці наукових досліджень відзначається актуальність і необхідність організації та запровадження інклюзивної освіти в умовах воєнного часу, адаптації освітнього процесу, модифікації дидактичних стратегій під кожного здобувача освіти з особливими освітніми потребами (Н. Цибуляк, О. Гуренко, Г. Мицик) [14]. Л. Чопик вважає, що врахування психофізичних особливостей дітей з особливими освітніми потребами позитивно впливає на розвиток їх сильних якостей і талантів. На переконання вченої, використання сучасних підходів до навчання дітей означеної категорії, а саме адаптації освітнього процесу або модифікації навчальних програм, стратегій, методів і прийомів навчання сприятиме формуванню та розвитку в них знань, умінь та відповідних компетентностей [8]. На думку Г. Слозанської, у закладах освіти необхідно створювати умови для надання якісних освітніх послуг учням з інтелектуальними порушеннями, які навчаються в інклюзивних класах. Це стосується застосування особистісно-орієнтованих методів навчання та врахування індивідуальних особливостей цих школярів. Науковець приділяє увагу розробленню індивідуальної програми розвитку кожної дитини з порушеннями інтелекту, наголошує на важливості диференціації навчання шляхом адаптації та модифікації освітнього процесу [11].

Досліджували проблему адаптації та модифікації навчального матеріалу та вимог до знань здобувачів освіти з інтелектуальними порушеннями А. Кучеренко та Д. Прасол. На їхнє переконання, школярі з порушеннями інтелекту, а також учні з дефіцитарним розвитком (незрячі та глухі особи) потребують, переважно, модифікованої освітньої програми. Основними напрямками такої модифікації є підбір педагогічної стратегії, адаптація навчальних програм, завдань і матеріалів до можливостей конкретної дитини, урахування специфіки розвитку і можливих помилок. Дослідники наголошують на важливості розроблення критеріїв оцінювання навчальної діяльності учнів означених категорій в умовах інклюзивного класу, варіантів адаптованого викладення навчального матеріалу та виконання дітьми практичних завдань [10]. Не зважаючи на значний науковий і практичний інтерес до проблем інклюзивної освіти дітей з інтелектуальними порушеннями, змушені констатувати недостатню кількість робіт присвячених адаптації та модифікації програмового забезпечення та навчальних матеріалів, стратегій, методів і прийомів навчання учнів цієї категорії.

Мета дослідження полягає у розкритті проблем адаптації та модифікації навчального процесу учнів із інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзивного класу та висвітленні шляхів їх вирішення.

Методи дослідження: аналіз, синтез, узагальнення та порівняння наукових ідей щодо адаптації та модифікації навчання учнів із порушеннями інтелектуального розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти»

інклюзивне навчання учнів здійснюється з урахуванням їх особливих освітніх потреб та особистісно орієнтованого спрямування освітнього процесу, адаптації та/або модифікації окремих навчальних предметів [9].

Як бачимо, ключовими поняттями нашого дослідження є «адаптація» та «модифікація» в інклюзивному освітньому процесі. Під адаптацією ми розуміємо стратегії, які дозволяють здобувачам освіти з інтелектуальними порушеннями опанувати той самий обсяг знань, що й однокласники з нормотиповим розвитком. У цьому випадку мова може йти про дітей із легким ступенем інтелектуального порушення, коли навчальна модельна програма не змінюється, а підбираються дієві методи і прийоми навчання дітей цієї категорії, щоб вони змогли засвоїти теоретичні знання і сформувати предметні компетентності відповідно до вимог програми.

Варто наголосити, що значна частина школярів інклюзивних класів, які мають інтелектуальні порушення потребують модифікації змісту навчальної модельної програми відповідно до індивідуальних пізнавальних і психофізичних можливостей кожної дитини. Отже, під модифікацією в інклюзивній освіті ми розуміємо зміну (для дітей з інтелектуальними порушеннями – спрощення) змісту предмету, індивідуалізацію навчання, унаочнення навчального процесу, застосування доступних видів діяльності на уроці, їх видозміну і поєднання, таймінг і контроль за роботою цих дітей на уроці, спрощення вимог до рівня знань і практичних умінь, якими повинна оволодіти дитина з порушеннями інтелекту за період навчання.

Зауважимо, при адаптації навчання дитини з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному класі, її зміст навчання буде відповідати рівню знань і вмінь, який буде сформовано в решти учнів класу, а при модифікації навчання, дитина зазначеної категорії буде брати участь в освітньому процесі свого класу, але рівень засвоєних нею знань і вмінь не відповідатиме програмовим вимогам і віковим особливостям інших учнів класу.

Працюючи зі школярами з інтелектуальними порушеннями необхідно враховувати специфіку сприймання ними навчального матеріалу. Учитель повинен брати до уваги схильність таких дітей до повільного і фрагментарного усвідомлення навчального матеріалу в невеликому обсязі. Ці учні не схильні диференціювати отриману інформацію, критично осмислювати її, аналізувати чи узагальнювати [4].

Школярі з порушеннями інтелекту здатні сприймати незначну кількість досліджуваних об'єктів на невеликій ділянці. Вони впізнають і реагують на знайомі об'єкти. Щодо малознайомих чи невідомих об'єктів, то діти їх сприймають, як правило, не чітко, «розміто» [4].

Адаптуючи навчання дітей з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному класі вчитель повинен використовувати додаткові засоби та обладнання, розробляти доступні способи подання навчальної інформації та формування в учнів практичних умінь. Це можуть бути компоненти уроків:

– нервово-психологічна підготовка (спрямована на активізацію нервово-психічних процесів і швидко адаптацію школярів до розумової праці);

– спеціальна пропедевтика (спрямована на підготовку дитини до кращого сприймання нового навчального матеріалу). Необхідність спеціальної пропедевтики обумовлена тим, що учні зазначеної категорії, мають проблеми з пам'яттю, процесами відтворення і актуалізації засвоєних знань і не схильні використовувати вже набуті знання під час вивчення нового матеріалу тощо [3].

Найпоширенішими видами спеціальної пропедевтики для школярів з інтелектуальними порушеннями є:

– перевірка домашнього завдання, яка сприяє переходу від раніше вивченого матеріалу до нового, забезпечує наступність у виконанні практичних завдань;

– вступна бесіда, що акцентує увагу дитини на сприйнятті нової інформації чи нових способів дій. Як правило, такі бесіди проводяться перед виконанням практичних завдань у зошиті, карті, атласі тощо;

– розповідь, пояснення, коментоване читання раніше опрацьованого навчального тексту вчителем. Такі види роботи підводять учнів до актуалізації раніше вивченого матеріалу;

– перегляд уривку кінофільму, робота з наочним матеріалом (картиною, портретом тощо), прослуховування фрагменту музичного твору – сприяють формуванню нових або більш чіткому відтворенню раніше засвоєних образів. Такі дії покращують сприймання нового навчального матеріалу чи забезпечують глибше усвідомлення раніше сформованих знань [4].

Адаптуючи навчальний процес під можливості дітей із порушеннями інтелекту доречно диференціювати складний матеріал на декілька простих складових, змінювати види навчальної діяльності учнів на уроці, звертатися до життєвого досвіду школярів, використовувати міжпредметні зв'язки, пояснювати навчальний матеріал з опорою на аналогію чи сучасну реальність, застосовувати посилені для таких учнів практичні вправи, впроваджувати в освітній процес цифрові технології, використовувати проблемні питання тощо.

При адаптації освітнього процесу необхідно розробляти завдання так, щоб тривалість їх виконання була меншою ніж для нормотипових однолітків, а складність відповідала пізнавальним можливостям конкретної дитини з інтелектуальними порушеннями. Важливо звертати увагу на інструкції до завдань. Не повинно бути довготривалих пояснень. Дітям означеної категорії потрібно пояснювати завдання чітко, з наведенням конкретних прикладів, з можливістю виконання пробних завдань під контролем педагога. Доречним буде часте повторення умов виконання завдання або візуалізація етапів його розв'язання, до тих пір поки дитина не усвідомить алгоритм його виконання.

Серед учнів із інтелектуальними порушеннями є доволі значна кількість осіб зі зниженим зором. Для таких школярів важливо оформлювати навчальний матеріал зі збільшеним шрифтом, виділяти окремі уривки тексту іншим кольором чи напівжирним шрифтом, використовувати підкреслення тощо.

Учням цієї категорії складно зрозуміти різноманітні скорочення в текстах, тому їх повинно бути мінімум або взагалі не існувати. Важливо проводити попередню словникову роботу з пригадування раніше вивчених термінів і пояснення нових слів. Під час цієї роботи важливим є зворотній зв'язок, адже неправильно усвідомлені поняття потребують довготривалої корекційної роботи.

Варто пам'ятати, що діти з інтелектуальними порушеннями швидко виснажуються під час активної інтелектуальної праці, тому ми рекомендуємо використовувати покрокові завдання, виконання яких дозволяє досягти дидактичного завдання уроку. У разі втоми школяра, доречно змінювати види діяльності, а після відновлення, продовжити виконувати наступний етап завдання. У таких ситуаціях, як правило, дітям потрібна допомога вчителя або його асистента, з актуалізації знань або нагадування правил виконання завдання.

Учні з інтелектуальними порушеннями доволі часто потребують допомоги асистента вчителя. Асистент вчителя є членом команди психолого-педагогічного супроводу дитини з інтелектуальними порушеннями в освітньому процесі. Його головним завданням є допомога вчителю-предметнику в навчанні дитини з інтелектуальними порушеннями, формуванні в неї ключових і предметних компетентностей.

До функцій асистента вчителя відносяться:

- організація робочого місця дитини;
- спостереження і вивчення індивідуальних можливостей і специфіки розвитку дитини з інтелектуальними порушеннями;
- сприяння в психічному розвитку цих школярів, особливо таких процесів, як пам'ять, мислення, увага. Важливим завданням є формування і розвиток саморегуляції та самоконтролю в таких учнів;
- розкриття та розвиток здібностей і талантів школярів із інтелектуальними порушеннями та інше.

Наголосимо, асистент вчителя не повинен виконувати завдання за дитину. Його завданням є створення сприятливих умов для усвідомлення дитиною завдання та способів його виконання.

Відповідальною справою для команди психолого-педагогічного супроводу є розроблення індивідуальної навчальної програми для учня з інтелектуальними порушеннями на основі модифікації навчальних модельних програм. Модифікацією освітньої програми займаються безпосередньо вчителі та асистент вчителя. Саме на основі їхніх спостережень, а також порад батьків та рекомендацій інших членів команди супроводу реалізується модифіковане навчання учнів із інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзивного класу.

Основним завданням модифікації навчальної модельної програми для вказаної категорії дітей є спрощення навчального матеріалу, виключення деяких тем, збільшення часу на вивчення важливого матеріалу, ущільнення змістового наповнення розділів програми тощо.

Дітям з інтелектуальними порушеннями, які навчаються за модифікованими програмами, доречно зменшити кількість вимог до кінцевих цілей вивчення навчального предмету. Такі школярі не здатні, ні за обсягом, ні за кількістю, ні за складністю матеріалу працювати в одному темпі з нормотиповими однокласниками. Відповідно, дидактичні завдання уроків для учнів з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному класі будуть іншими ніж для їхніх однолітків з нормотиповим розвитком. Модифікація навчального процесу школярів означеної категорії в інклюзивному класі передбачає:

- скорочення змісту теоретичного матеріалу, який необхідно засвоїти дитині;
- врахування рівня розвитку учня при розробленні запитань для закріплення вивченого ним теоретичного матеріалу;
- врахування індивідуальних можливостей дитини при розробці практичних завдань;
- збільшення часу на виконання практичних завдань;
- додаткові пояснення правил виконання практичних завдань;

- контроль виконання практичних завдань асистентом вчителя;
- залучення дитини до спільної роботи класу на визначених етапах уроку;
- використання додаткових засобів і матеріалів для більш свідомого засвоєння навчального матеріалу;
- систематичне повторення вивченого матеріалу, пригадування розучених алгоритмів виконання практичних завдань;
- орієнтація на предметно-практичну діяльність дитини на уроці.

Важливо пам'ятати, що одним із аспектів модифікованого навчання дітей з інтелектуальними порушеннями є їхня соціалізація. В умовах навчального процесу – це сприяння активності дитини на уроках, її спільна взаємодія, комунікація з іншими однокласниками.

Варто зауважити, що модифіковане навчання учнів із інтелектуальними порушеннями в інклюзивному класі не відповідає змістовому наповненню та вимогам навчальних модельних програми для цієї ж категорії школярів, які навчаються в спеціальних закладах загальної середньої освіти.

Аналіз модельних навчальних програм для нормотипових дітей і їхніх однолітків з інтелектуальними порушеннями, які навчаються в спеціальних закладах освіти дозволяє зорієнтувати вчителя у визначенні пріоритетних тем, завдань, методів і прийомів роботи, орієнтирів на предметні компетентності школярів тощо.

Для порівняння нами було взято модельні навчальні програми до курсу «Історія України» для учнів 7 класу. Для дітей з нормотиповим розвитком було використано програму для закладів загальної середньої освіти під авторством О. Гісем, В. Бойко, Я. Василенко, В. Даниленко, О. Мартинюк, О. Охредько, О. Сирцова, Т. Тарасюк [6]. Для дітей з інтелектуальними порушеннями ми взяли програму Ю. Косенка [7].

Відзначимо, що в частині «Зміст навчального предмета/інтегрованого курсу» обох програм спостерігається істотна різниця. Наприклад, у схожих розділах «Становлення Київської держави. Русь» (за програмою О. Гісем та інших) та «Виникнення та становлення Русі-України» (за програмою Ю. Косенка) можемо констатувати поглиблене вивчення минулого нормотиповими учнями. Діти з інтелектуальними порушеннями вивчають поверхнево питання політичної історії зазначеного періоду. Кількість годин відведених на вивчення цих розділів також має суттєву різницю (Табл. 1).

Таблиця 1.

Порівняння змістового компоненту модельних навчальних програм для закладів загальної середньої освіти та спеціальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями

Модельна навчальна програма «Історія України. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори О. Гісем та інші)	Модельна навчальна програма «Історія України. 7-9 класи» для спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку (автор Косенко Ю.М.).
Етнічні й державотворчі процеси у східного слов'янства у VIII-IX ст. Місто Київ – центр об'єднання східного слов'янства. Київське князівство. Князь Аскольд. Походження назви Русь. Руська земля. Київська Русь. Початок правління норманської династії Рюриковичів у Києві. Князь Олег. Походи на Константинополь. Переселення угрів. Доля слов'янського населення Закарпаття. Князь Ігор. Відносини з печенігами. Походи на Константинополь і Кавказ. Полюддя. Реформи княгині Ольги. Розширення кордонів Русі. Боротьба з Хозарським каганатом. Болгарські походи князя Святослава. Система управління та склад населення Русі. Міста й міське життя.	Князь Олег. Утворення Київської держави. Правління князя Ігоря. Внутрішня і зовнішня політика княгині Ольги. Князювання Святослава Хороброго. Київська держава за часів Володимира Великого. Запровадження християнства на Русі. Князь Ярослав Мудрий. «Руська правда». Зростання авторитету Київської держави.

Модифікуючи зміст навчального матеріалу для семикласників з інтелектуальними порушеннями, які навчаються в інклюзивному класі, на нашу думку, доречно спростити запропоновані теми, залишивши наступні:

1. Місто Київ – центр об'єднання східного слов'янства.
2. Київське князівство. Князь Аскольд.
3. Князь Олег. Походи на Константинополь.
4. Князь Ігор.

5. Реформи княгині Ольги.

6. Розширення кордонів Русі. Болгарські походи князя Святослава.

Таким чином, зміст навчального матеріалу розділу буде наближений до відповідного розділу навчальної програми з історії для учнів спеціальних закладів загальної середньої освіти, а вивільнений час доречно спрямувати на поетапне знайомство цих учнів з визначеними темами. Вивчення запропонованих тем учнями з інтелектуальними порушеннями, на нашу думку, достатньо для формування уявлень про суспільно-історичні події цього хронологічного періоду.

Аналізуючи розділ «Очікувані результати навчання» зауважимо, що вимоги для засвоєних знань і практичних умінь сформованих під час вивчення досліджуваного розділу істотно відрізняються. Вважаємо за непотрібне перераховувати всі вимоги до результатів навчання дітей з нормотиповим розвитком. Зазначимо, що більшість з них є непосильними або потребують великої кількості часу та зусиль, щоб дитина з інтелектуальними порушеннями засвоїла відповідний навчальний матеріал.

Для порівняння візьмемо декілька критеріїв:

- знання хронологічних дат;
- володіння історичними поняттями;
- робота з історичною картою;
- виконання індивідуальних письмових завдань.

За критерієм «Знання хронологічних дат» у навчальній програмі для нормотипових учнів вимагають знати велику кількість хронологічних дат (ймовірний час заснування Києва, переселення угрів, початок правління норманської династії в Києві, роки походів київських князів на Константинополь, правління Олега, Ігоря, Ольги, Святослава та інше) [6]. У програмі для дітей з інтелектуальними порушеннями вимоги не конкретні, дитина повинна знати найбільш важливі хронологічні дати розділу. Такі вимоги передбачають врахування педагогом пізнавальних можливостей кожного школяра з порушеннями інтелекту. Відповідно, модифікуючи вимоги до результатів навчання дітей з інтелектуальними порушеннями вчителі повинні орієнтуватися на рівень розвитку в них пам'яті та мислення, якість раніше сформованих знань тощо.

За критерієм «Володіння історичними поняттями» прослідковується аналогічна ситуація. Нормотипові семикласники повинні розрізняти етнічні й державотворчі процеси, пояснювати теорії походження назви «Русь», ролі шляху «із варягів у греки» у формуванні Русі, пояснювати особливості князівської влади в період становлення Русі, описувати систему управління Київської держави, розуміти відмінності між поняттями «Русь» і «Руська земля», пояснювати та застосовувати поняття «союз племен», «етнічні процеси», «державотворчі процеси», «держава», «племінні князіння», «данина», «полюддя», «Русь» та інші [6]. Це потребує достатнього рівня розвитку процесів мислення, умінь школярів аналізувати інформацію, порівнювати її, робити узагальнення та висновки.

Для учнів з інтелектуальними порушеннями навіть у 7 класі такі дії є складними. Це проявляється в переважанні конкретно-дієвого мислення над абстрактним; репродуктивного над продуктивним; а також у повільності, стереотипності, фрагментарності та недостатній активності процесів мислення. Таким дітям доступні найпростіші види аналізу та синтезу. Під час аналізу, учні з інтелектуальними порушеннями виділяють незначну кількість складових частин об'єкта, не помічаючи інших. Засвоївши певний порядок дій при аналізі одного об'єкта, школярі переносять його в незмінному вигляді і на аналіз наступних об'єктів, навіть якщо необхідно застосовувати інший порядок дій [4].

На нашу думку, при модифікованому навчанні учнів з інтелектуальними порушеннями в інклюзивному класі педагогам доречно буде ознайомитися з вимогами до результатів навчання, які прописані в навчальних модельних програмах для спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку, а також більш детально вивчити особливості психічного розвитку цих осіб.

За критерієм «Робота з історичною картою» учні з нормотиповим розвитком повинні вміти позначати на карті основні напрямки розселення літописних східнослов'янських племен на території сучасної України, позначати на карті походи київських князів, торгові шляхи, місця основних битв, визначати та розповідати про зміну кордонів Русі в IX-X століттях тощо [6]. Деякі види робіт з історичною картою під силу учням із порушеннями інтелекту. За умови врахування індивідуальних можливостей таких учнів та поетапного пояснення вони здатні знаходити населені пункти, місця битв, кордони між державами, місця проживання певних племен, народів і позначати їх на контурній карті.

Модифікуючи навчання учнів з інтелектуальними порушеннями на уроках історії в умовах інклюзивного класу вчителю потрібно систематично проводити спеціальні тренувальні вправи з історичною картою. Важливим аспектом розвитку умінь працювати з історичною картою в учнів означеної категорії є її поєднання з сучасною мапою України. Діти повинні орієнтуватися на обох видах карт і вільно знаходити історико-географічні об'єкти, як на історичній карті, так і на сучасній карті

територіально-адміністративного поділу України. Для цього необхідно на історичні карти накладати контури кордонів сучасної України або використовувати історичні карти з цими контурами.

Критерій «Виконання індивідуальних письмових завдань» є актуальним саме для учнів з інтелектуальними порушеннями, адже практичні навички та вміння вказують на якість сформованості операційно-організаційного компоненту навчальної діяльності в таких учнів. За цим критерієм не всі діти з інтелектуальними порушеннями можуть виконати самостійно завдання (частина може виконати самостійно, але не правильно, або частково правильно; деякі учні можуть не зрозуміти завдання після одного-декількох пояснень, тому потрібно спростовувати завдання або поступово залучати дитину до таких вправлянь).

Модифікація практичних завдань передбачає їх обсяг і кількість, контроль виконання дитиною завдання, допомогу, яку вона потребує під час індивідуальної роботи (практичну – спільне виконання завдання з учителем / асистентом вчителя, показ дії; вербальну – повторний інструктаж, аналіз, пояснення завдання, запитання, підказка, вказівка; загальну – стимулювання, підтримка, схвалення, активізація уваги) [13].

Важливим компонентом модифікованого навчання учнів з інтелектуальними порушеннями є спрямованість корекційно-розвиткової роботи. У навчальній програмі з історії для нормотипових школярів означена проблема не висвітлюється. Орієнтиром може бути програма з історії для спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку. У досліджуваному нами розділі на уроках історії доречно розвивати і корегувати уявлення (на матеріалах про діяльність князів і життя народу за часів Русі-України), пам'ять (на основі запам'ятовування елементарних історичних понять, імен князів, пов'язаних з ними легенд, основних хронологічних дат розділу), наочно-образне мислення та усне зв'язне мовлення (під час відповідей на запитання вчителя, виконання завдань тощо).

Як бачимо, при модифікованому навчанні дитина з інтелектуальними порушеннями навчається в інклюзивному класі за тим же тематично-календарним планом, що і її нормотипові однокласники. Теми уроків для таких школярів співпадають, але відрізняються обсягом і глибиною вивчення. Також застосовуються інші методи, прийоми і підходи до навчання таких учнів. Щодо навчальних модельних програм для спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку, на нашу думку, вчителям інклюзивних класів доречно їх опрацювати і залежно від можливостей учнів з інтелектуальними порушеннями застосовувати окремі елементи.

Ураховуючи сучасні реалії, багатьом вчителям і їхнім асистентам доволі складно модифікувати навчальні програми, підбирати відповідний педагогічний інструментарій під можливості учнів з інтелектуальними порушеннями. У таких випадках доречно звертатися до інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ). Фахівці ІРЦ вивчають таких дітей, проводять корекційно-розвиткові заняття, консультують щодо розроблення та корекції індивідуальних програм розвитку дітей з особливими освітніми потребами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, адаптація та модифікація навчання учнів з інтелектуальними порушеннями в умовах інклюзивного класу є важливим освітнім процесом. При адаптації програмовий матеріал і вимоги до учнів означеної категорії не змінюються, відмінними є методи і прийоми роботи з учнями з порушеннями інтелекту, наприклад, диференціація об'ємного матеріалу на менші частини, зміна видів навчальної діяльності дітей на уроці, використання наочних посібників тощо.

Модифіковане навчання передбачає зміну змістового наповнення і вимог до очікуваних результатів навчання учнів із порушеннями інтелекту в інклюзивному класі. Це проявляється в скороченні змістового наповнення, зменшенні обсягу практичних робіт, зниженні складності завдань або їх заміні, використанні інших методичних підходів і технологій.

Список використаних джерел

1. Аналітична довідка ООН «Про інвалідність». URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/202112/UN%20Policy%20Paper%20on%20Disability_UKR.pdf.
2. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
3. Косенко Ю. М. Дидактична гра як метод формування історичних понять у розумово відсталих учнів: монографія. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. 272 с. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ebfb18e-03dd-4030-84be-98222e9a7d37/content>.
4. Косенко Ю. М. Методика викладання історії учням з інтелектуальними порушеннями: посібник. Суми: ФОП Цьома С. П., 2024. 315 с. URL: https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/14634/1/Kosenko_Metodyka%20vykladannia_2024.pdf.
5. Косенко Ю. М. Формування історичних уявлень у дітей з інтелектуальними порушеннями. *Inclusion and Diversity*. 2023. № 3. С. 39-48. URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/inclusion/article/view/205>.
6. Модельна навчальна програма «Історія України. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Гісен О. В., Бойко В. І., Василенко Я. Л., Даниленко В. М., Мартинюк О. О., Охредько О. Е., Сирцова О. М.,

- Тарасюк Т. Д.). 2023. 51 с. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/929/92964/Istoriya_Ukrayiny_7-9_kl_Hisem_ta_in_30_.pdf.
7. Модельна навчальна програма «Історія України. 7-9 класи» для спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку та закладів загальної середньої освіти зі спеціальними класами для дітей із порушеннями інтелектуального розвитку (автор Косенко Ю.М.). 2024. 57 с. URL: <https://drive.google.com/file/d/150jUZ9tl53WjN7YVTL6PI8IZC6YyWF8v/view>.
  8. Організація інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах нової української школи. Навчально-методичний посібник. Укл. Л. І. Чопик. Вінниця: КВНЗ «ВАНО», 2019. 39 с. URL: http://metodclaster.vn.ua/page/na_dop_met/5_2019/kaf_psiholog/Lab_koreciinoi_pedagogiky/korekcina_chopyk.pdf.
  9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» від 15 вересня 2021 р. № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>.
  10. Прасол Д., Кучеренко А. Адаптація освітньої програми як засіб забезпечення інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти. *Інклюзивне навчання*. 2021. № 4 (91). С. 79-89. URL: <https://typeset.io/pdf/adaptatsiia-osvitnoyi-programi-ia-k-zasib-zabezpechennia-1ih6xpb7.pdf>.
  11. Слосанська Г. Особливості підготовки дітей з особливими освітніми потребами до навчання у закладах загальної середньої освіти. *Наукові записки. Серія: педагогіка*. 2021. № 2. С. 49-58. URL: <https://journals.tnpu.ternopil.ua/index.php/pedagogy/article/view/164/155>.
  12. Статистичні дані системи МОЗ. URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdanMMXIX.html>.
  13. Хохліна О.П. Теоретичні засади удосконалення змісту освіти школярів з порушеннями інтелекту на перетині століть. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 2. С. 28-37. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=DLog_2014_2_5.
  14. Цибуляк Н., Гуренко О., Мицик Г. Універсальний дизайн для навчання: нові реалії для тимчасово переміщених закладів вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Т. 3. Вип. 73. С. 331-340. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/73_2024/part_3/52.pdf

References

1. Analitichna dovidka OON «Pro invalidnist». URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/202112/UN%20Policy%20Paper%20on%20Disability_UKR.pdf.
2. Zakon Ukrainy «Pro osvitu». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
3. Kosenko Yu. M. Dydaktychna hra yak metod formuvannia istorychnykh poniat u rozumovo vidstalykh uchniv: monohrafiia. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka, 2015. 272 s. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ebfbf18e-03dd-4030-84be-98222e9a7d37/content>.
4. Kosenko Yu. M. Metodyka vykladannia istorii uchniam z intelektualnymy porushenniamy: posibnyk. Sumy: FOP Tsoma S. P., 2024. 315 s. URL: https://repository.sspu.edu.ua/bitstream/123456789/14634/1/Kosenko_Metodyka%20vykladannia_2024.pdf.
5. Kosenko Yu. M. Formuvannia istorychnykh uiaвлен u ditei z intelektualnymy porushenniamy. *Inclusion and Diversity*. 2023. № 3. S. 39-48. URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/inclusion/article/view/205>.
6. Modelna navchalna prohrama «Istoriia Ukrainy. 7-9 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity (avt. Hisem O. V., Boiko V. I., Vasylenko Ya. L., Danylenko V. M., Martyniuk O. O., Okhredko O. E., Syrtsova O. M., Tarasiuk T. D.). 2023. 51 s. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/929/92964/Istoriya_Ukrayiny_7-9_kl_Hisem_ta_in_30_.pdf.
7. Modelna navchalna prohrama «Istoriia Ukrainy. 7-9 klasy» dlia spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku ta zakladiv zahalnoi serednoi osvity zi spetsialnymy klasamy dlia ditei iz porushenniamy intelektualnoho rozvytku (avtor Kosenko Yu.M.). 2024. 57 s. URL: <https://drive.google.com/file/d/150jUZ9tl53WjN7YVTL6PI8IZC6YyWF8v/view>.
8. Orhanizatsiia inkluzyvnoho navchannia ditei z osoblyvymy osvitimnyimi potrebamy v umovakh novoi ukrainskoi shkoly. Navchalno-metodychnyi posibnyk. Ukl. L. I. Chopyk. Vinnytsia: KVNZ «VANO», 2019. 39 s. URL: http://metodclaster.vn.ua/page/na_dop_met/5_2019/kaf_psiholog/Lab_koreciinoi_pedagogiky/korekcina_chopyk.pdf.
9. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkluzyvnoho navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity» vid 15 veresnia 2021 r. № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>.
10. Prasad D., Kucherenko A. Adaptatsiia osvitnoi prohramy yak zasib zabezpechennia inkluzyvnoho navchannia v zakladakh zahalnoi serednoi osvity. *Inkluzyvne navchannia*. 2021. № 4 (91). S. 79-89. URL: <https://typeset.io/pdf/adaptatsiia-osvitnoyi-programi-ia-k-zasib-zabezpechennia-1ih6xpb7.pdf>.
11. Slosanska H. Osoblyvosti pidhotovky ditei z osoblyvymy osvitimnyimi potrebamy do navchannia u zakladakh zahalnoi serednoi osvity. *Naukovi zapysky. Seriya: pedahohika*. 2021. № 2. S. 49-58. URL: <https://journals.tnpu.ternopil.ua/index.php/pedagogy/article/view/164/155>.
12. Statystichni dani systemy MOZ. URL: <http://medstat.gov.ua/ukr/statdanMMXIX.html>.
13. Khokhlina O.P. Teoretychni zasady udoskonalennia zmistu osvity shkolariv z porushenniamy intelektu na peretyni stolit. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*. 2014. № 2. S. 28-37. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgiirbis/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=DLog_2014_2_5.
14. Tsybuliak N., Hurenko O., Mytsyk H. Universalnyi dyzain dlia navchannia: novi realii dlia tymchasovo peremishchenykh zakladiv vyshchoi osvity. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. 2024. Т. 3. Vyp. 73. S. 331-340. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/73_2024/part_3/52.pdf